

**ORHAN KEMAL'İN 72. KOĞUŞ ADLI ESERİNDE DEYİM
ÇEVİRİSİ VE METNİN YENİDEN ANLATANI OLARAK ÇEVİRMEN**

*IDIOM TRANSLATION IN ORHAN KEMAL'S WORK CALLED 72. WARD AND
TRANSLATOR AS RE-NARRATOR OF THE TEXT*

Seda TAŞ¹

*Geliş Tarihi: 13.04.2017
(Received)*

*Kabul Tarihi: 05.05.2017
(Accepted)*

ÖZ: Türk yazınının usta kalemi Orhan Kemal, uzun anlatı biçiminde 1954 yılında yazmış olduğu *72. Koğuş* adlı eserinde hapisane ortamı ve mahkûmlar arasındaki ilişkiler aracılığıyla pek çok insanlık durumunu gerçekçi ve yalın bir üslupla anlatır. Yazarın dili yoksullukla ve eğitimsizlikle boğuşan yaşamların dili, var olma serüveninin bir anlatısıdır. Hırsızlık ve cinayet gibi çeşitli suçlardan bir araya gelen suçluların söylemi, umutsuzlukla yaşamaya çalışan ve insani vasıflarını yitirenlerin betimlemesidir. Eser yoğunluklu olarak argo, deyim ve atasözü gibi kalıplaşmış dil birimleri ve kültürel ifadelerle bezenir ve gerçekçi bir anlatı niteliğine bürünür. Böyle zengin bir anlatının çeviri sürecinde çeşitli zorlukların doğması da olasıdır. Bu çalışmada, kaynak ve *The Prisoners* adlı erek metinde yer alan deyimler karşılıklı olarak ele alınmaktadır. Kuramsal çerçevede öncelikle çeviribilim araştırmacısı Mona Baker'in (1992/2006) deyimlerin çevirisi ile ilgili önerdiği stratejilere değinilmektedir. Bu bölümde deyimlerin çevirisindeki zorluklar vurgulanırken kullanılabilecek çeviri stratejilerine de detaylı olarak yer verilmektedir. Daha sonra "çevirmenin sesine" (Theo Hermans, 1996) kulak verilerek çevirmenin kendi söylemi veya anlatımıyla metinde varlığına ilişkin izlere odaklanılmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda, çevirmenin hangi stratejileri kullanma yönünde kararlar aldığına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmakta ve çeviri pratiğinin betimlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca çevirmen kararları ışığında, yazarının sesinin yanında çevirmenin kendi sesini çeviri metinde duyurduğuna dikkat çekilmekte ve böylelikle metnin yeniden anlatanı olup olamayacağı tartışmaya açılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Orhan Kemal, Deyim Çevirisi, Çeviri Stratejileri, Çevirmen Sesi, Metnin Yeniden Anlatanı Olarak Çevirmen

ABSTRACT: Turkish literature's great author Orhan Kemal narrates a variety of human conditions with a realistic and plain style through prison atmosphere and relations between prisoners in his work *72. Ward* that was written in the form of long narrative in 1954. Author's language is a language of lives struggling with poverty and lack of education and a narrative of adventure for survival. It is a discourse of convicts coming together as a result of various crimes such as robbery and murder and also a description of people fighting hopelessly for living and losing human values. The work in question is embellished with formulaic language units such as slang, idiom and proverb and cultural expressions intensively. In this way, it takes the characteristics of a realistic narrative. When it comes to translate such an affluent narrative, several difficulties are likely to come

¹ Yrd. Doç. Dr. Seda TAŞ Trakya Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, sedatas@trakya.edu.tr

out in translation process. In this study, idioms in the source text and the target text called *The Prisoners* are embraced comparatively. In the theoretical framework, strategies in relation to idiom translation proposed by researcher Mona Baker (1992/2006) are addressed. In this part, while the difficulties in idiom translation are emphasized, the strategies that might be used in idiom translation are included as well. Afterwards, traces of translator's presence with her/his own discourse or narration are focused hearkening to "translator's voice" (Theo Hermans, 1996). As a result of analysis, evaluations are made concerning translator decisions about using idiom translation strategies and the translation practice is tried to be described. Additionally, besides the voice of writer, the translator's voice in the translated text is drawn attention in the light of translator decisions and thus, whether the translator can be a re-narrator of text or not is discussed.

Key Words: Orhan Kemal, Idiom Translation, Translation Strategies, Translator's Voice, Translator as Re-narrator of Text.

GİRİŞ

Orhan Kemal, Türk yazın ve düşün dünyasına çeşitli eserler kazandırmış üretken bir yazardır. Eserleri son yıllarda, çeşitli dillere çevrilerek farklı kültür ve dünyalarda yolculuğa çıkmıştır. Bu makalede gerçekçi toplumcu yazarın uzun anlatısında, 1954 yılında yazmış olduğu 72. *Koşuş* adlı eserinde yer alan deyimlerin çevirisine odaklanılmış ve kuramsal çerçevede Baker'ın (1992/2006) deyimlerin çevirisi ile ilgili önerdiği stratejilerden yararlanılarak sorgulamada bulunulmuştur. Buna ek olarak, Hermans'ın (1996) "çevirmenin sesine" yönelen makalesinden hareketle, metinde çevirmen anlatımının izleri sürülerek bir yeniden anlatan olarak çevirmenin varlığına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Çeviri ve anlatıbilim arasında kurulan bağların derinlikli incelenmesinden ziyade, anlatıdaki deyimlerin çevirisinde çevirmen tercihleri üzerinde durularak çevirmenin erek metnin bir yaratıcısı, bir yeniden anlatanı olarak görünürlüğü ve varlığı üzerinde durulmuştur.

1. Deyimlerin Çevirisi

Atasözleri ve özdeyişler gibi deyimler de yıllarca kullanılagelen kalıplaşmış dil birimleridir. Deyimler, "bir kavramı, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce" olarak tanımlanır (Aksoy, 1988: 52). Çoğunlukla deyimleri oluşturan sözcüklerden en az birisi mecaz anlam barındır. Böylelikle, kullanıldıkları anlatımın anlamını daha canlı, etkin ve derin kılarlar. Deyimler anlatılara anlam incelikleri katar, üretildikleri toplumun inançlarına, gelenek ve göreneklerine, hayat felsefine yönelik ipuçları sunarlar. Bu doğrultuda deyimlerin dilin gücünü, estetiğini, derinliğini ve zenginliğini yansıtan toplumsal, kültürel ve edebi ifadeler oldukları söylenebilir.

Deyimleri bir dilden diğer dile aktarmak söz konusu olduğunda, onların bu özelliklerinin çeşitli zorluklar doğurabileceği iddia edilebilir. Çünkü deyimleri çevirirken sadece anlamı iletmek yeterli olmaz. Bunun ötesinde bağlamı,

sözcükleri ve sözcüklerin dizilişini dikkate almak, biçimsel ve kültürel değeriyle birlikte erek okur üzerinde yaratacakları etkiyi tasarlamak da çok önemlidir. Bunu başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmek için çevirmenin kaynak metni yeniden üretme sürecinde, deyimın yer aldığı metni iyi çözümlemesi, yorumlaması, benzer bağlam ve etkiyi yeniden erek okur için kurması beklenir. Baker (1996/2006) bir çevirmen için deyimlerin çevirisinde iki temel güçlüğün bulunduğunu ifade eder. Bunlardan ilki “bir deyimı fark edebilmek ve doğru yorumlamak”; ikincisi de “bir deyimın erek dile ilettiği anlamın farklı yönlerini çevirebilme” güçlüğüdür (Baker, 1996/2006: 65). Gerçekten de bir çevirmenin hem kaynak hem de erek dile hâkim olması, dilin inceliği olarak nitelendirilebilecek deyimlerin fark edilebilmesinde ve çevrilebilmesinde kilit bir rol oynar. Çünkü deyimler, üretildikleri kültüre özgü düşünceleri çeşitli yollarla ifade edebilirler. Fark edilmeyen, anlaşılmayan veya değişik anlaşılan bir deyimın çevrilmesi çok olası değildir. Öyleyse deyimlerin çevirisindeki zorlukların ana sebepleri neler olabilir? Detaylı olarak irdelemek gerekirse, şöyle bahsedilebilir:

a) Bir deyim ya da sabit ifade erek dilde hiçbir eşdeğerliğe sahip olmayabilir.

b) Bir deyim ya da sabit ifade erek dilde benzer bir karşılık bulabilir, ancak kullanım bağlamı farklı olabilir; örneğin, iki ifade farklı yan anlamlara sahip olabilir veya pragmatik olarak aktarılabilir olmayabilir.

c) Bir deyim kaynak dilde hem düz anlamı ile hem de deyimsel almaları ile kullanılmış olabilir.

d) Yazılı söylemde deyimlerin kullanımındaki gelenek, kullanılabilirlikleri bağlamlar ve kullanım sıklıkları kaynak ve erek dillerde farklı olabilir. (Baker, 1996/2006: 68-71)

Her dilde deyimler veya kalıplaşmış başka tür sözcük gurupları bulunur ve neredeyse her çeviri pratiğinde çevirmen onlarla karşı karşıya gelir. Çevirileri konusunda karşılaştıkları zorluklara rağmen bir karar almak, bir çeviri tercihinde bulunmak durumunda kalır. Deyimlerin çevirisi nasıl yapılmalıdır veya deyim çevirisinde nasıl başarılı olunabilir? Deyim çevirisinde izlenecek kesinlikli bir yoldan, doğru bir stratejiden bahsetmek mümkün müdür? Deyimler kültüre ve daha birçok faktöre bağlı ifade biçimleri olduklarından, farklı sözcük dizilişlerine, etkilerine, bağlamlarına ve anlam çeşitliliğine sahip olduklarından onların çevirilerinde izlenebilecek eksiksiz bir yol haritasını vermek neredeyse imkânsız gibidir. Fakat çeviribilim araştırmacısı Baker (1996/2006:72-78) deyim çevirisinde bazı stratejiler belirleyerek bu yöndeki çeviri pratiğine ilişkin çıkarımlarda bulunur. Bunlardan ilki deyimı “benzer anlam ve biçimde” kullanmaktır. Farklı iki dilin sözcük dizilişleri ve anlam oluşturma yolları birbirinden farklı olacağından belki de en zor strateji bu olabilir. İkinci strateji deyimı “farklı biçimde ama benzer bir

anlamda kullanılmaktadır.” Burada söz konusu olan farklı sözcükler ile benzer bir anlam yakalamaktır. Erek kültürde aynı anlama gelen farklı sözcük dizemine sahip bir deyim kullanımı buna örnek oluşturabilir. Bir başka strateji de “açımlamak” olarak ifade edebileceğimiz deyim değişik sözcüklerle anlatılmaktadır. Diller ve kültürler arasında farklılıkların büyük olduğu ve çevirmenlerin büyük güçlük çektiklerinde başvurdukları en sık stratejilerden biri, deyim açılımı veya açıklama stratejisi olabilir. Baker son çeviri stratejisinden “çıkarma” olarak bahseder. Burada deyim tamamen çıkarılması, deyim oluşturulan sözcüklerden bazılarının atılması, deyim bir kısmının aktarılması gibi durumlar gerçekleşebilir. Çıkarmalar yapıldığında, erek metnin akışının bozulması, anlamın fakirleşmesi ve okunabilirliğin zedelenmesi olasıdır. Ayrıca araştırmacı, söz konusu çeviri stratejilerini sıraladıktan sonra kapsamlı bir konu olduğundan sıralamada yer vermediği “telafi” stratejisinden de kısaca bahseder. Telafi stratejisi, kaynak metinde verilen deyim ya da dilsel bir ifadeyi erek metinde karşılama sıkıntısı yaşanması ve bunu herhangi bir yolla çevirememesi sonucunda, çevirmenin anlam ya da duygu kaybını telafi etme, biçimsel etkiyi yeniden kurabilme amacıyla metnin başka bir yerinde ya da herhangi bir yerde bunu giderme gayretidir. Hatta Newmark (1991:143-144) “telafinin son çare olarak çevirinin mümkün olduğunu garanti eden süreç” olduğunu ifade eder. Bununla birlikte, telafi etmenin erek metinde hem oluşturulması hem de tespiti zordur.

Çalışmada söz konusu stratejilerden yararlanılarak kaynak metin ve İngilizce çevirisi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Benzer bir çalışma Sağlam (2014) tarafından aynı kaynak metnin Almanca çevirisi ile karşılaştırılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, atasözleri ve deyimlerin çevrilmesine odaklanarak hedeflenen eşdeğerliğe erek metinde ne ölçüde ulaşılabildiğini tartışmaya açmıştır. Bir yandan kültürel öğelerin çevrilebilirlik sınırlarına dikkat çekerken öte yandan çevirmenin bir metin çözücü ve metnin yeniden yorumlayanı olduğunun altını çizmiştir. Araştırmacı çalışmada bazı atasözleri ve deyimlerin yanlış aktarıldığını tespit etmiş ve sorunun kaynağını, “çevirmen bu dil birimlerinin dayandığı iki ayrı imleme düzlemini, yani düz anlam ile yan anlam düzlemini birbirinden ayıramamış ve asıl “kastedilen”in ne olduğunu kavrayamamıştır” şeklinde ifade etmiştir (Sağlam, 2014:101).

Deyimlerin çevirisi zorluklar barındırmasına rağmen, bir kültürü diğerine tanıtmaya, karşılıklı anlayışı arttırma ve kültürler arası alışverişi daha etkin kılma anlamında çok önemli bir rol oynar. Bu nedenle de, birer kültür elçisi gibi işlev gören deyimlerin çeviri sürecinde kaybolmalarına özen göstermek gerekir. Yıldırım ve Turan (2016) Orhan Kemal’in eserlerinin İngilizce, Almanca ve Fransızca çevirilerini inceledikleri çalışmalarında, çeviride yabancılaştırmanın baskın olduğu ve kültürel unsurlar aracılığıyla Türk kültürünün dışa açılımını sağlandığı sonucuna varırlar. Bu anlamda, çevirmenlerin deyim çevirisine özenle

yaklaşması ve çeviri stratejilerinde doğru kararlar almaları gerekir. Aksi halde, Türk yazarların ve dil kullanımlarının tanınırlığının, Türkçe'nin zenginliğinin farklı dünyalarda hayat bulması engellenmiş ve metinlerin farklı kültürlerdeki yolculukları sınırlanmış olur.

2. Metnin Yeniden Anlatımı Olarak Çevirmen

Çeviribilim çalışmaları 1970'li yıllardan itibaren dilbilimsel yaklaşımların ötesinde tarih, kültür, sosyoloji, ideoloji ve etnometodoloji gibi farklı disiplinlerin alışverişinde filizlenen çoğulcu bakış açılarıyla zenginleşerek yepyeni boyutlar kazanmıştır. Özellikle çeviribilime kültürel bir etkinlik bağlamında norm (Toury, 1980) ve dizge bağlamında çoğuldizge (Even-Zohar, 1990) kavramlarını taşıyan erek odaklı yaklaşımların çeviri metinleri ayrık, yalıtılmış ve içlerinde doğdukları çeşitli bağamlardan bağımsız olarak düşünmek yerine etkileşimli, hareket eden, dönüşen, yaşayan metinler olarak bütünlüklü görebilme çabası bu yöndeki önemli adımlar arasındadır. Ardından 1990'ların deneyimlediği "kültürel dönüş" ("cultural turn") (Bassnett and Lefevere, 1990) olarak adlandırılan dinamik bakış açısı alanın ufkunu daha da genişletmiş ve kültürel, tarihsel ve ideolojik boyutları çeviri pratiğinin merkezine taşıyarak çeviribilimde yeni kapılar aralamıştır. Çeviribilime yeni bir soluk getiren erek odaklılığın ve kültür kavramının ön plana çıkması, çevirinin bir amaç ile şekillenerek "yönlendirme" ("manipülasyon") işlevi (Hermans, 1985) taşıyabileceğini, çevirmenlerin ideolojisi, poetikası veya patronaj doğrultusunda metinleri yeniden yazma (Lefevere, 1992) gibi bir rolü üstlenebileceğini ortaya koymuştur. Bunlara ek olarak kültür, norm ve ideoloji gibi kavramların ivme kazanması da çeviri pratiğini gerçekleştiren öznenin, çeviri işlevini yerine getiren uzmanın, aracının veya arabulucunun, kaynak metnin çözümleyicisinin, erek metnin yaratıcısının ve metni yeniden yazanının göz ardı edilmesini imkânsız kılmıştır. Bu doğrultuda, çeviribilim araştırmacı Lawrence Venuti (1995), çevirmenin yok sayılışına dikkat çekerek akıcı çeviri anlayışının "çevirmenin görünmezliğine" yol açabileceğini vurgular. Oysa çevirmenlerin çevirilerinde söylem, diyalekt ve jargon gibi dil kullanımlarına yönelmelerinin her ne kadar akıcılığın bozulmasına neden olsa da, yabancılığın sergilenmesine ve metnin erek kitle tarafından çeviri metin olarak algılanmasını sağlarken yaratıcılığın önünü açabileceğine ve çevirmenin görünürlüğüne hizmet edebileceğine vurguda bulunur.

Çevirmenin görünürlüğü, yüzyıllarca bir ihanet serüveninin başkişi olarak görülen, ikincil konuma itilerek olumsuz betimlemelerin kucağına düşen çevirmenin kendi dil evreni, söylemi veya anlatısı olabileceğini görünür kılmaya yardımcı olmuştur. Öyle ki, çevirmenin belirgin olsun ya da olmasın çeviri metinde bir sesinin her zaman mevcut olacağı Theo Hermans'ın (1996) "The Translator's Voice in Translated Narrative" adlı makalesinde dile getirilmiştir. Hermans çevirmenin ikinci bir ses olarak, yazarın sesinin arkasına gizlenip bazen güçlü bir

şekilde ve bazen de herhangi bir iz bırakmadan da söylemsel bir varlık olarak kendini hissettirebileceğine dikkat çeker. Nitekim Hermans'a göre, çeviri anlatıda her zaman birden fazla ses bulunabilir ve çevirmenin söylemsel varlığı ya da sesi, önsöz, sonsöz, dipnot gibi doğrudan göze çarpabilecek yan-metinsel öğelerde kendini gösterebilir. Karadağ (2013) bu bağlamda yaptığı çalışmasında kadın çevirmenlerin yazdıkları ön söz/son sözlerin okumasını yapar ve Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne kadar kadın çevirmenlerin çeviri tarihimizdeki dışıl izlerini irdeler. Çalışmasının sonucunda "kadınların sesinin bastırıldığı bir dönemde adeta "sessizliğin sesi" olduğu yönünde çarpıcı bir sonuca ulaşarak bu dönemdeki kadın çevirmenlerin sesini duyurur, onlara çeviri aracılığıyla tanıklık eder (Karadağ, 2013:121). Çevirmen sesi ayrıca metin içinde, metnin bağlamında ve dilin işleyişinde de belirebilir. Özellikle "öz göndergesel metinlerde" ("self-referential texts") bu durum söz konusu olabilir. Fakat ön söz ya da dipnot gibi belirgin öğelerin olmadığı durumlarda "bağlamsal aşırı belirleyicilik" diye adlandırılan durumlarda (Hermans, 1996) çevirmen sesinin metin içerisinden yola çıkarak tespit edilmesi güç olsa da, dikkatli ve titiz okumalar ışığında açığa çıkabilir. "Şimdiye kadar çeviribilim veya anlatıbilim tarafından büyük oranda tanınmamış olan bu özel ses, benim çeviri anlatıcısının sesi dediğim şeydir" (O'Sullivan, 2003:202). Aynı zamanda bu ses, çevirmenin erek kitle için metnin yeniden anlatıcısı olarak bir rol üstlenmesini gerektiren bir ses olabilir.

3. Metin İncelemesi

3.1 Orhan Kemal'in 72. *Koğuş'u* ve Erek Metni

Asıl adı Mehmet Raşit Ögütçü olan Türk yazınının önemli kalemlerinden Orhan Kemal, 1954'te yazmış olduğu 72. *Koğuş'ta*, kendi gözlemlerinden ve anılarından beslenerek hapisane içerisindeki hiyerarşik düzeni ve insan ilişkilerini samimi, gerçekçi ve yalın bir üslupla dillendirir. Yazarın dili, hayatın dilidir ve gündelik yaşamın gerçekliğini taşır. Toplumun dili veya gerçeği denilebilecek bu dil, argo, deyim ve atasözü gibi kalıplaşmış dil kullanımlarını yoğun şekilde barındırır. Anlatı Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığınca yürütülen "Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Türkçe Dışındaki Dillerde Yayımlanmasına Destek Projesi" ("TEDA") kapsamında Almancaya da çevrilmiştir. Türk kültürünü ve yazarları yabancı okurlara tanıtmak amacıyla başlatılan bu projeden önce, anlatı İngilizceye birkaç kez çevrilmiştir. Bu erek metinlere ilişkin bilgiler şöyledir:

Kemal, Orhan. Ward 72 (72.Koğuş)/Çev.Nevzat Erkmen(İngilizce)Ankara: Ministry Of Culture,1993.

Kemal, Orhan. 1914-1970. Ward 72 / Orhan Kemal; English translation by Nevzat Erkmen. 72. koğuş Ankara: Ministry of Culture, c1993.

Kemal, Orhan. 1914-1970. The prisoners : a novella / Orhan Kemal ; translated by Cengiz Lugal. 72. Koşuş. English Cihangir, İstanbul: Anatolia Publishing, [200-?]

Kemal, Orhan. 1914-1970. The story of a small man: a novel / Orhan Kemal; translated by Cengiz Lugal. İstanbul, Turkey: Anatolia Publishing, [2003?]¹

Karşılaştırmada kullanılan erek metin, güncel bir basımdır. Türkçe *Mahkûmlar* anlamına gelen *The Prisoners* başlığını taşıyan erek metin, Cengiz Lugal çevirisiyle 2012 yılında Everest Yayınları tarafından “Contemporary Turkish Literature” (“Çağdaş Türk Edebiyatı”) kapsamında yayımlanmıştır. Erek metnin daha önceki Cengiz Lugal çevirisinin yeni bir basımı olduğu ve çevirmen ile iletişim kopukluğu yaşandığı Orhan Kemal’in oğlu ile yapılan görüşmeden elde edilen bilgilerdir. İç kapakta yer alan *The Prisoners* başlığının altında parantez içerisinde 72. *Ward* yazılarak kaynak metnin özgün başlığı sanki bir açıklama gibi okura sunulmuştur. Metnin özgün başlığının neden ikincil konuma itildiği ve daha genel denilebilecek bir başlık eklenme gereği duyulduğu bilinmemektedir.

Anlatıda hapisanedeki mahkûmların yaşamı konu edilir. İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı yılların ve savaşın ülkeye getirdiği yoksulluğun etkisi hapisane yaşamına da yansır. Zor koşullar insanları değiştirir, insafsız, çıkarıcı ve zalim hale getirerek insani değerlerini yitirmelerine sebep olur. Bu anlamda yazarın, insani durumları tarafsızlıkla betimlediği ve insan onurunun sesi olmaya çalıştığı hissedilebilir. Zamandan ve mekândan yola çıkarak toplumsal yansımaları eserine yerleştirdiği gözlemlenebilir.

Soba, halı ve yatak gibi temel ihtiyaçların bulunmadığı soğuk ve çoğunlukla camsız koşullarda geçen bir yaşam, çoğunlukla çimento çuvallarının üzerinde uyuyarak, anılarını tekrar tekrar anlatarak ve aç karınlarla sürer. Günlük olarak verilen bir somun ekmek, bazen yenilir bazen de satılarak tıraş ya da sigara parası yapılır. Biraz maddi durumu iyi olanlar, yemek pişen, halının bulunduğu daha iyi durumda denilebilecek koşullarda kumar oynayarak ve sigara, çay içerek günlerini geçirir. Yoksul mahkûmlar için çöpleri karıştırmak, birbirlerine sövmek ve dayak yemek rutin haline gelir. Hapishanenin zor koşulları ve bunların mahkûmlar üzerinde bıraktığı etkileri, eserin başkişisi olan Kaptan Ahmet’e yıllardır görmediği ve öldüğünü tahmin ettiği annesinden yüz elli lira gelmesiyle birlikte daha hissedilir hale gelir. Kaptan bir anda ağa oluverir ve onun meydancısı olmak, ondan yararlanmak ve parasını kapmak için mahkûmlar veya “adembabalar” arasında çekişmeler başlar. Kaptan “Kardeş malı ortaklık değil mi” sözleriyle, yemek, çay ve sigara gibi ihtiyaçları karşılayarak parasını diğer mahkûmlarla paylaşmaya başlar. Berbat adlı arkadaşının teşviki ile diğer koşullara kumar

¹ Bknz. <http://www.tedaproject.gov.tr/Eklenti/6515,42pdf.pdf?0> retrived: 28.10.2016

oynamaya gider ve her gittiğinde “Arabı güler”, kazanarak geri döner. Kazandığı paralarla koğuştaki mahkûmların yatak, yemek, çay gibi bütün ihtiyaçlarını gidermenin yanı sıra duvarları boyatmak, kış için cam ve çerçeve taktırmak gibi koğuş ihtiyaçlarını da karşılar. Erkeklerin çamaşırlarını yıkamak için kadın mahkûmlara getirip götürmekle sorumlu, işini ve çıkarlarını gözetmesini iyi bilen Bobi adlı bir mahkûm, Kaptan’ın kadınlara olan hasretini ve ilgisini fark ederek onun parasını almak için bir oyun düzenler. Çamaşırcı kadınlardan biri olan ve güzelliği mahkûmlar arasında bilinen Fatma’nın ağzından mektuplar yazar. Bobi Kaptan’ın mektuplarını iletmek, Fatma’dan haber getirmek için sürekli para alır. Hayatı boyunca bir kadını olmayan Kaptan için Fatma bir tutku olur ve başka bir şey düşünemez hale gelir. Kumarda kaybetmeye başlar ve parası zamanla tükenir. Kaptan, yatağını, yorganını ve hatta üzerindeki kıyafetlerini ve ayakkabılarını kaybederken koğuşta yavaş yavaş eski haline ve yoksulluk kokan günlerine dönmeye başlar. Gün gelir, Fatma cezaevinden tahliye olur. Kaptan da camda sürekli bekleyerek onun gelişini gözlemeye koyulur. Bir sabah pencere önünde donmuş olarak ölü bulunur.

3.2 Kaynak ve Erek Metin İncelemesi

Çalışma kapsamında kaynak metinde geçen deyimlerin tespiti yapılarak erek metine hangi stratejiler doğrultusunda çevrildiği incelenmiştir. Kaynak (KM) ve erek metnin (EM) deyimler odağındaki karşılaştırmalı incelemesinden bazı örnekler şöyledir:

Örnek:

KM: “.... paranın kokusunu alınca” (Kemal, 1954/2016:12).

EM: “Now, they’ve got the whiff of money” (çev. Lugal, 2012:11).

KM’de meydancı olan Kaya Ali, Kaptan’ı hapisteki bütün mahkûmların ondan para alabilmek için fırsat kolladıkları konusunda uyarmaya çalışmaktadır. “Kokusu almak” deyimleriyle paranın varlığından haberdar olmak kastedilmektedir. EM’de aynı anlam ve biçimin kullanılarak Baker’in belirlediği çeviri stratejilerinden birincisi olan benzer anlam ve sözcük dizilişine yönelik stratejinin kullanıldığı görülmektedir. Fakat EM’de bu stratejinin diğer stratejilere göre kullanımı çok sık değildir. Bunda diller arasındaki sözcük diziliş ve ifade şekillerinin farklılığı, aynı deyimlerin bulunmayışı ve kültürel farkların etken olduğu iddia edilebilir.

Örnek:

KM: “Cami yapılmadan körler mi diziliyordu?” (Kemal, 1954/2016:9).

EM: “What’s this, counting your chicken before they hatch?” (çev. Lugal, 2012:8).

KM’de mahkûmlar Kaptan’a gelen para miktarını duyar ve kendi aralarında o parayla Kaptan’ın neler yapacağını tartışmaya başlarlar. “Mescid ya da cami yapılmadan körlerin dizilmesi” ortada henüz bir şey yokken önceden planların yapılması anlamındadır ve “dereyi görmeden paçaları sıvamak” anlamındaki atasözünü benzerdir. EM’de de bu atasözünün karşılığı olan “not count your chicken before they hatch” ifadesi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, farklı biçim fakat aynı anlam yolu tercih edilerek Baker’in belirttiği ikinci çeviri stratejinin kullanıldığı söylenebilir.

Öte yandan KM’de geçen deyimlerin çoğunlukla “açıklama” denilen farklı sözcükler kullanarak açıklama yoluyla çevrildiği gözlemlenmiştir. Bu konuda verilebilecek bazı örnekler şöyledir:

Örnek:

KM: “Çingene evinde musandıra!” (Kemal, 1954/2016:21).

EM: “You’re totally skint, the pair of you” (çev. Lugal, 2012:19).

KM’de “fakir evinde zenginlere has şeylerin bulunmadığı” anlamında kullanılan bu ifade Kaya Ali’nin hiç parası olmadığını vurgulamaktadır. EM’de “meteliğe kurşun atmak” anlamındaki “skint” sözcüğü kullanılarak durum betimlenmeye çalışılmış gibidir. Bu bağlamda, deyim anlamının genişletildiği ve bir anlamda açıldığı sezilmektedir.

Örnek:

KM: “Üzümünü ye, bağını sorma” (Kemal, 1954/2016:76).

EM: “I have my ways” (çev. Lugal, 2012:75).

Yukarıda yer alan bir başka örnekte kullanılan deyim, anlatıda paranın nereden geldiğinin sorulmamasının istenildiği, önemli olanın ellerindeki nimete odaklanmak olduğu bir bölümde geçmektedir. Bu deyim karşılığı olabilecek bir deyim “don’t look a gift horse in the mouth” şeklinde kalıplaşmış bir dil birimi olarak İngilizcede bulunabilecekken çevirmen “I have my ways” (“Kendi yöntemlerim var”) şeklinde bağlama uygun ama açıklayıcı bir çeviri tercihinde bulunmuş görünmektedir.

Örnek:

KM: “Battı balık yan gider” (Kemal, 1954/2016:54).

EM: “It’s not like we’ve got anything to start with anyway” (çev. Lugal, 2012:52).

Anlatıda yer alan mahkûmların parasız kaldığı ve bundan sonra ne olursa olsun bir önemi olmadığını ifade eden “Battı balık yan gider” deyimini İngilizcede “in for a penny in for a pound” veya “let’s throw caution to the wind” gibi deyimlerle ve “better to be hung for a wolf than a sheep” gibi kalıplaşmış bir ifade ile karşılık bulabilirdi. Ancak bunun yerine, bağlamı betimleyen “Zaten başlamak için elimizde bir şey yok gibi” bir ifadeyle karşılanmaya çalışılması çevirmenin

kendi okumasının, algısının ve çeviri tercihinin yansıması olduğunu düşündürmektedir.

Örnek:

KM: “Bunlar Allah’ın cebinden peygamberi çalarlar” (Kemal, 1954/2016:23).

EM: “But these guys would rob their own mothers!” (çev. Lugal, 2012:22).

KM’de yer alan deyim hırsız ve düzenbaz gibi kimselerin para uğruna her şeyi yapabileceklerini ifade etmektedir. KM’de bunun için “Allah’ın cebinden peygamber çalmak” ifadesi kullanılırken, EM’de “kendi annelerini soyamak” şeklinde farkı sözcüklerle benzer bir anlam ve etkiyle betimleyici bir yaklaşım sergilendiği gözlemlenmektedir.

Örnek:

KM: “... barışsa, sakalının altına girse” (Kemal, 1954/2016:11).

EM: “If he could get back in the Captain’s good books and get close to him” (çev. Lugal, 2012:9).

Anlatıda Kaptan ile kūs olan Berbat adlı mahkûm, onunla barışarak parasıyla kumar oynamanın hayalini kurar. “Sakalının altına girmek” deyiminiyle dostluk kurarak veya yakınlaşarak ona düşünceleri aşlamak ve onu kumara oturmaya planlar. EM’de bu durum gözüne girmek anlamındaki “get back in someone’s book” deyimini ve buna ek olarak yakınlaşmak anlamındaki “get close to someone” ifadesiyle karşılanmaya çalışılmıştır. Öyleyse çevirmenin farklı sözcüklerle durumu açıklamaya çalıştığı ifade edilebilir.

Örnek:

KM: “Eceli gelen köpek cami duvarına işermiş” (Kemal, 1954/2016:39).

EM: “You know, you got to do what you got to do” (çev. Lugal, 2012:38).

Benzer şekilde, anlatıda yer alan ve yukarıda belirtilen “herkesin üzerine titrediği, kutsal saydığı şeyi kötöleyen, bozan kimse mutlaka kötü bir sonuçla karşılaşır”² anlamındaki deyim İngilizce “The dog which is soon to death of time pees on the mosque wall” şeklinde bir karşılığı olduğu halde, çevirmenin bağlama uyacak şekilde farklı ama daha açıklayıcı bir niteliği olan bir deyim kullanma yönünde bir çeviri tercihinde bulunarak “kişi yapması gerekeni yapmalıdır”

anlamında bir deyim anlatıda yer verdiği görülmektedir. Bu doğrultuda açıklama yöntemi ile deyim karşılandığı düşünülebilir.

Deyim çevirisine yönelik stratejilerden sonuncusu da “çıkarma” olarak belirtilmiştir. Çıkarmalar kaynak metindeki deyim anlaşılmaması, erek dile çevirme ve benzer etkiyi yaratma güçlüğü, çevirmenin kişisel tercihi, gözden kaçma gibi pek çok nedenle yapılabilir. Çıkarma bazen deyim tamının, bazen de bir bölümünün atlanması yoluyla gerçekleştirilebilir. Örneğin anlatıda artık parası tükenen Kaptan’ın düştüğü durumların anlatıldığı son bölümde “Paralar suyunu çekti (Kemal, 1954/2016:93)” cümlesinin EM’de yer almadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, “Nişangahsız atmaya başladı(çev. Lugal, 2012:78)”, şeklindeki “bol kesen atmak” anlamına gelen ifadeye ilişkin erek metinde bir cümle tespit edilememiştir. Böyle durumların deyimlerin erek metne aktarımlarının güç olması nedeninden ziyade, gözden kaçma gibi farklı bir sebeple gerçekleştiği düşünülebilir. Çünkü Orhan Kemal’in dili deyimler, argolar ve diğer kalıplaşmış sözcükler ile metnin söylemini her sayfada canlı kılan bir dildir. Çevirmen bilinçli olarak atlama tercihinde bulunmuş olsaydı bunu hem daha sık yapabılırdı hem de çevirisi daha zor olacak deyimler için bu yolu tercih edebilirdi.

Örnek:

KM: Kendi yok, Allah’ı var, kumar oynamaz, hırsızlık etmez, esrar, afyon dersin... (Kemal, 1954/2016:10).

EM: He is a good man. Believes in God, won’t bet, won’t steal, none of this hash or opium (Kemal/(Çev. C. Lugal).2012:8).

KM’de hakkını vermek anlamında kullanılan “Kendi yok, Allah’ı var” ifadesi, çevirmen tarafından olasılıkla farklı yorumlanarak açıklanma yoluna gidilmiştir. EM’de ifade, “İyi bir adamdır. Allah’a inanır...” şeklinde çevrilmiştir. Kaptan’ın iyi bir adam olması bağlamla örtüşür niteliktedir fakat “Allah’a inanır” ifadesine yönelik bir çıkarımı metinden yapmak olası değil gibidir. Bu nedenle, ifadenin kısmen farklı yorumlandığı ve anlam kaybına neden olmama ve telafi etme kaygısıyla farklı bir anlam eklenerek çevrildiği iddia edilebilir.

Bütün çeviri stratejileri değerlendirildiğinde, çevirmenin “açıklama” ya da “sözcükleri değiştirerek ifade etme” diyebileceğimiz stratejiyi daha fazla kullandığı söylenebilir. Çevirmenin iki dil ve kültür arasındaki farklar nedeniyle, anlamı daha iyi verebilme, benzer bir etki yaratabilme ve bağlama uygun bir çeviri yapabilme kaygısıyla böyle bir çeviri stratejisini daha fazla benimsediği düşünülebilir. Açıklama veya açıklama yapmak da doğal olarak, çevirmenin izler bırakarak metinde görünür olmasına ve metni yeniden anlatmasına katkı sağlamıştır.

SONUÇ GÖZLEMLERİ

Bu çalışmada Baker’ın (2006) deyimlerin çevirisi için öne sürdüğü stratejilerinden hareketle, Orhan Kemal’in 72. *Koğuş* adlı kaynak metninden *The Prisoners* adlı erek metnine deyimlerin nasıl çevrildiğine yönelik sorgulamada

bulunulmuştur. Karşılaştırmalı metin incelemesi çevirmenin erek metni oluşturmada anlam kaybının önünce geçmek adına yoğun bir çaba gösterdiğini ve sık sık deyimleri açıklama stratejisi ile çevirme yoluna başvurduğunu göstermiştir. Deyimleri çıkarma yolunun çok tercih edilmediği ve mümkün olduğunca erek metne aktarıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, çevirmenin erek kültürü ön planda tuttuğu, anlamı ve bağlamı da erek kitle için yeniden yaratmaya veya kurmaya çalıştığı söylenebilir.

Çevirinin kendisi başlı başına karmaşık bir süreçken, deyimlerle bezenmiş bir anlatının çevirisinin daha karmaşık bir süreç haline gelmesi kaçınılmazdır. Bu, dil bilmenin ötesinde, kaynak ve erek kültüre hâkimiyet, bağlamı dikkate almayı ve çevirinin yaratabileceği etkiyi tasarlamayı, erek kitleyi tanımayı, çevirinin amacını iyi belirlemeyi gerektiren bir süreçtir. Çevirmenin bir okur olarak öncelikle kaynak metni çok iyi çözümleyebilmesi ve metnin evrenini oluşturan ifadeleri fark edebilmesi ve yorumlayabilmesi gerekir. Erek metnini yeniden oluştururken deyimleri benzer anlam, söz dizim, bağlam ve etki ile erek okur için anlaşılabilir kılmalı ve anlatıyı tasarlamalıdır. Bu nedenle deyimden yana zengin bir anlatının çevirisinde, çevirmen sade çeviri pratiğini gerçekleştiren özne veya bir aracı değil, aynı zamanda bir yeniden anlatan kimliğiyle metinde görülebilir. Böylelikle farklı dil dünyalarının çakıştığı anlatıların çevirisinde çevirmen ister istemez kendi dil evrenini anlatıya taşır, ondan kırıntılar bırakır ve yazarın sesinin yanında kendi sesini de anlatı içerisinde duyurarak farklı iklimlerde metnin yeniden anlatanı olabilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bassnett, S. ve Lefevere, A. (Eds). (1990). *Translation, History and Culture*. London: Pinter Publishers.
- Baker, M. (1992/2006). *In other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge: London.
- Even-Zohar, I. (1990). "Polysystem Theory". *Poetics Today* 11(1): 9–26.
- Hermans, T. (Ed.). (1985). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Beckenham: Croom Helm.
- Hermans, T. (1996). "The Translator's Voice in Translated Narrative". *Target* 8:1, 1996: 23-48.
- Karadağ, A. B. (2013). "Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne Kadın Çevirmenlerin Çeviri Tarihimizdeki "Dişil" İzleri". *Humanitas* (2), 105-126.
- Kemal, O. (1954/2016). *72. Koğuş*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kemal, O. (2012). *The Prisoners*. (Çev. Cengiz Lugal). İstanbul: Everest Yayınları.

Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London: Routledge.

Newmark, P. (1991). *About Translation*. Great Britain: Cromwell Press Ltd.

O'Sullivan, E. (2003). "Narratology meets Translation Studies, or, The Voice of the Translator in Children's Literature". *Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*. vol. 48, n°1-2: 197-207.

Sağlam, M. Y. (2014). "Dünya Edebiyatına Uzanan Yolda Bir Türk Romancı: Orhan Kemal". *Erden Dergisi*. 67, 87-103.

Toury, G. (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv University: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.

Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.

Yıldırım, C. ve Turan, D. (2016). "Orhan Kemal'in Romanlarının Fransızca, Almanca ve İngilizce Çevirileriyle Türk Kültürünün Yurt Dışında Temsili", *Turkish Studies* (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı), 11/4, 1091-1110.

<http://www.tedaproject.gov.tr/Eklenti/6515,42pdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 28 Ekim 2016.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=106326 Erişim Tarihi: 10 Kasım 2016.

